

Інвестиції і зайнятість в аграрному секторі

М. МАХСМА,

кандидат економічних наук

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Досліджено обсяги інвестицій та зайнятості в аграрному секторі економіки України. Розглянуто проблему нестачі інвестиційних ресурсів для модернізації сільськогосподарського виробництва. Запропоновано заходи залучення інвестицій в аграрний сектор та збільшення попиту на сільську робочу силу.

Исследованы объемы инвестиций и занятости в аграрном секторе экономики Украины. Рассмотрена проблема недостатка инвестиционных ресурсов для модернизации сельскохозяйственного производства. Предложены меры привлечения инвестиций в аграрный сектор и увеличения спроса на сельскую рабочую силу.

The amount of the investment and the employment in agrarian sector of the economy in Ukraine is studied. The problem of deficit of investment resources for modernization of agricultural production is considered. The measures of involving investment in agrarian sector and increasing demand on the rural work force are offered.

Ключові слова: *інвестиції, капіталовкладення в сільськогосподарське виробництво, зайнятість сільського населення.*

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва залежить від великої кількості факторів, важливе місце серед яких займають інвестиції. Без них не можливе оновлення, модернізація, реконструкція матеріально-технічної бази аграрних підприємств, запровадження на них новітніх технологій, створення в аграрному секторі нових робочих місць. Механізація й автоматизація сільськогосподарського виробництва, розвиток соціальної інфраструктури на селі, а вона є необхідною умовою підвищення привабливості аграрної праці та зростання її продуктивності, вимагають значних довгострокових капіталовкладень у сільське господарство. Разом з тим, низька ефективність останнього та ще низка причин роблять його малопривабливим для потенційних інвесторів — як іноземних, так і вітчизняних. Водночас залучення інвестиційних ресурсів у аграрний сектор необхідне як для підвищення його конкурентоспроможності, так і для створення ефективних робочих місць у ньому, збільшення попиту на сільську робочу силу та формування раціональної структури зайнятості на селі.

Аналіз останніх досліджень і виділення невіршеної частини проблеми. Проблеми залучення інвестицій в економіку України і дослідження їх взаємозв'язку із зайнятістю населення, розвитком ринку праці висвітлені у роботах вітчизняних науковців

І. Ф. Гнибіденка, В. Г. Федоренка, А. М. Гаврилюка¹. Інвестиційні процеси у тваринництві досліджуються у роботі М. Ю. Кожем'якіної². Разом з тим, недостатньо уваги приділено питанням підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора і на цій основі збільшення попиту на сільськогосподарських працівників. Тому спроба з'ясувати вплив обсягів інвестування на зайнятість в аграрному секторі, пошук способів і джерел його поліпшення може сприяти покращенню ситуації на ринку аграрної праці та зменшенню безробіття сільського населення.

Мета статті — проаналізувати обсяги інвестування та зайнятості в аграрному секторі економіки, виявити їх сучасні тенденції та особливості, окреслити заходи, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості сектора та на забезпечення збільшення робочих місць у ньому.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на суттєве скорочення обсягів виробництва протягом двох останніх десятиріч, аграрний сектор займає важливе місце в економіці України. Нині на нього припадає 7,9% ВВП країни (157 185 з 1 989 508 млн грн випуску у 2009 р.) та 15,5% всього зайнятого економічною діяльністю населення. Разом з тим, ефективність виробництва у цьому секторі залишається досить низькою, більше того — впродовж останнього десятиріччя вона скорочувалась. Зокрема про це свідчить суттєве падіння ефективності використання праці у сільськогосподарській галузі. Так, якщо у

¹ Гнибіденко І. Ф. Особливості інвестиційного процесу в Україні і його вплив на розвиток ринку праці / І. Ф. Гнибіденко // Економіка та держава. — № 11. — 2006. — С. 77–80; Федоренко В. Г., Гаврилюк А. М. Інвестиції і зайнятість: механізм взаємодії / В. Г. Федоренко, А. М. Гаврилюк // Економіка та держава. — 2006. — № 1. — С. 6–8.

² Кожем'якіна М. Ю. Оцінка інвестиційних процесів у тваринництві / М. Ю. Кожем'якіна // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 60–66.

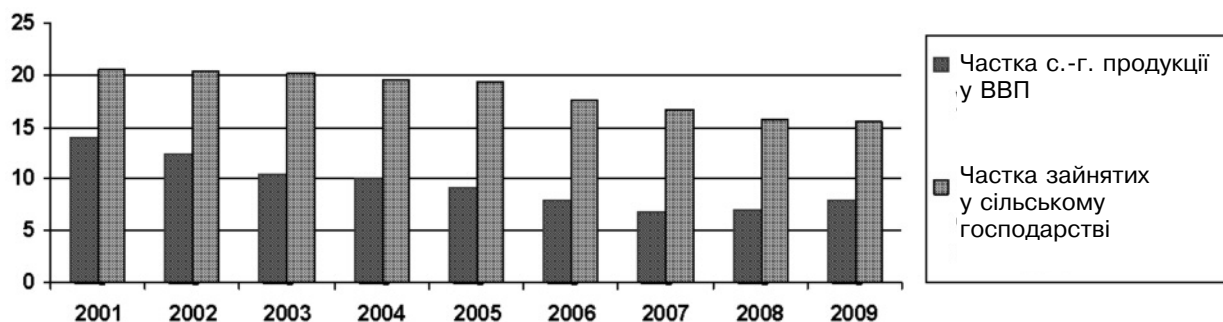

Рис. 1. Динаміка частки продукції сільського господарства у ВВП та частки зайнятих у сільському господарстві у загальній чисельності зайнятого населення в Україні, %*

* Розраховано за даними Статистичного щорічника України 2009 р. — С. 30–33, С. 360.

2001 р. 20,6% зайнятих у галузі виробляли майже 14% загального випуску ВВП, то у 2009 р. 15,5% зайнятих виробили лише 7,9% ВВП. Тобто скорочення зайнятості в аграрному секторі значно відстає від скорочення обсягів виробництва у цьому секторі (рис.1).

Сьогодні зайнятість населення в аграрному секторі є неефективною і характеризується переміщенням робочої сили з малоефективного суспільного сектора до взагалі відсталого, дрібнотоварного приватного виробництва. Про такий перерозподіл зайнятості можна стверджувати з огляду на темпи зменшення чисельності найманих працівників. За період з 2000 до 2009 рр. їх кількість у сільськогосподарських підприємствах усіх форм господарювання скоротилася майже у 3 рази (з 2752,8 тис. осіб до 893,2 тис. осіб, або з 13,6 до 4,4% у загальній структурі найманих працівників, табл. 1).

Праця в особистих підсобних господарствах та дрібних фермерських господарствах (а саме вони складають основу дрібного сільськогосподарського виробництва) з багатьох причин не може бути сьогодні конкурентоспроможною, порівняно з працею у великих механізованих, добре технічно оснащених сільськогосподарських організаціях. Вимушений перехід основної маси сільськогосподарських працівників у підсобне господарство, де праця не може бути механізованою в принципі, а тим більше авто-

матизованою (через дрібні розміри, відсутність засобів малої механізації, інфраструктури матеріально-технічного забезпечення), відкидає аграрний сектор економіки далеко назад, робить його неефективним і неконкурентоспроможним, а зайнятість у ньому неprestижною (через важкість ручної праці, погані умови праці тощо) та вкрай низькооплачуваною.

Низька прибутковість, а часом і збитковість сільськогосподарських галузей, а також відсутність політичної стабільності, високий податковий тиск, часті зміни у податковій системі, непрозорість і незрозумілість правил і процедур ведення бізнесу в Україні, слабкий захист прав власності, високий рівень корупції та інші причини роблять аграрний сектор та й усю економіку України малопривабливими для іноземних інвесторів.

Динаміка прямих зовнішніх інвестицій в економіку України за період з початку 2000-х показує сталу тенденцію до їх зростання. За цей період прямі зовнішні інвестиції зросли майже у 9 разів і склали 40 026,8 млн дол. США на початок 2010 р (табл. 2). У 10 разів зросли вони й у сільське господарство і склали 871,4 млн дол. США, тобто 2,2% загального обсягу інвестування. Структура іноземних інвестицій за видами економічної діяльності за аналізований період зазнала суттєвих змін. Якщо на початку аналізованого періоду переважали інвестиції у мате-

Таблиця 1

Динаміка зайнятості населення у сільському господарстві в Україні у 2000–2009 рр.**

Показники	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Усе зайняте населення, тис. осіб	20 175	20 091	20 295	20 730	20 972	20 192
у т. ч. у сільському господарстві, тис. осіб	4334	4107	3975	3634	3300	3131
частка зайнятих у сільському господарстві, %	21,2	20,4	19,5	17,5	15,7	15,5
Усі наймані працівники, тис. осіб	16 044	14 974	14 041	14 069	13 938	12 948
наймані працівники с.-г. організацій, тис. осіб	2753	2101	1614	1295	987	893
частка найманих працівників с.-г. організацій, %	13,6	10,5	8,0	6,2	4,7	4,4

** Джерело: Статистичний щорічник України 2009 р. — К. : Держкомстат України, 2010. — С. 360.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство та промисловість України у 2002–2010 рр. (на початок року)*

Показники	2002 р.		2006 р.		2010 р.	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Всього	4555,3	100	16 890,0	100	40 026,4	100
Сільське господарство	86,8	1,9	309,6	1,8	871,4	2,2
Промисловість	2443,6	53,6	5169,2	30,6	9021,9	22,5

* Статистичний щорічник України 2009 р. – К. : Держкомстат України, 2010. – С. 270.

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство України за найбільшими країнами-інвесторами у 2008–2009 рр. (на початок року)**

Країни	2008 р.		2009 р.	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Всі країни	557,3	100	803,2	100
у тому числі				
Австрія	42,4	7,7	28,6	3,6
Данія	32,6	5,9	47,8	6,0
Німеччина	34,4	6,2	36,3	4,5
Польща	26,6	4,8	32,1	4,0
Велика Британія	74,9	13,5	120,9	15,1
Кіпр	162,3	29,4	283,6	35,5
США	45,9	8,3	58,1	7,3
Російська Федерація	20,6	3,7	18,1	2,3

** Джерело: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2008 р. Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2009 р. – С. 29–31.

ріальне виробництво, зокрема у промисловість, то на кінець 2009 р. інвестиції в останню зменшилися більш ніж удвічі і склали лише 22,5% загального обсягу інвестування.

Акцент інвестування все більше переміщується у сферу нематеріального виробництва. Особливо привабливими для інвесторів останнім часом стали фінансова діяльність та операції з нерухомістю. Їх частки у загальній структурі прямих іноземних інвестицій зросли майже у 3 рази і склали відповідно 22,4 та 10,2%. Більше ніж удвічі зросли інвестиції у будівельну галузь. На кінець аналізованого періоду на неї припадало 5,5% усіх іноземних інвестицій.

Прямі іноземні інвестиції в аграрний сектор економіки залишаються надзвичайно малими і у загальній структурі коливаються на рівня 1,9–2,2% (рис. 2).

Якщо характеризувати надходження іноземних інвестицій у сільське господарство України у розрізі країн-інвесторів, то безсумнівним лідером за обсягами інвестування виступає Кіпр, на який припадає більше третини прямих іноземних інвестицій – 283 587,2 тис. дол. США (табл. 3). Це пояснюється

найнижчими податками (наприклад, ставка податку на прибуток – всього 10%) і простотою ведення бізнесу в цій країні. Потужним інвестором аграрного сектора економіки України виступає також Сполучене Королівство – 15,1% (120 864,5 тис. дол. США). 7,3 та 6,0% складають прямі іноземні інвестиції відповідно зі США та Данії. Німеччина та Польща у 2008 р. спрямували у сільське господарство України відповідно 36 308,3 та 32 103,0 тис. дол. США, або 4,5 та 4,0% загальної суми, частка Росії – всього 2,3%. Решта країн світу вкладали в аграрний сектор України значно менше. Втім слід зазначити, що реальний відсоток російських інвестицій вірогідно більший (російським, як і іншим іноземним інвесторам, вигідніше реєструвати свій бізнес на Кіпрі, а не в Росії, обираючи кіпрську систему оподаткування з її низькими податками, тим більше, що Кіпром підписані угоди з багатьма країнами про уникнення подвійного оподаткування).

Інвестиції в основний капітал аграрного сектора за аналізований період мали стійку тенденцію до поступового зростання і у 2008 р. склали 16 890 млн грн,

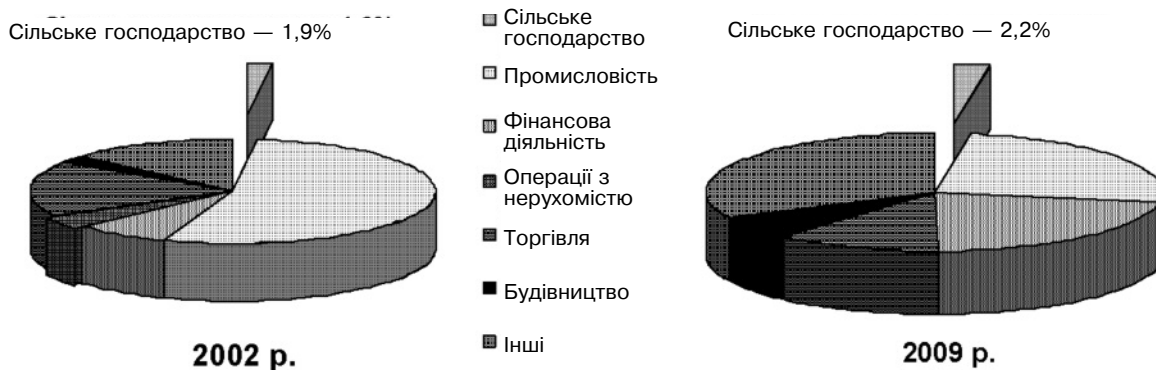

Рис. 2. Частки прямих іноземних інвестицій у сільське господарство в Україні у 2002 та 2009 рр.

що більше ніж у 10 разів перевищує показник 2001 р. Питома вага інвестицій в основний капітал сільського господарства збільшилася на 2,2 в. п. і склала у 2008 р. 7,2% загального обсягу інвестицій в основний капітал усіх галузей економіки, що позитивно характеризує структуру інвестицій. Разом з тим, економічна криза позначилася надзвичайно негативно на інвестиційній діяльності в Україні. Її проявом стало суттєве скорочення інвестицій як в цілому в економіку, так і в аграрний сектор. Так, загальний обсяг інвестицій в основний капітал скоротився на 35%, а інвестиції в основний капітал сільського господарства зменшилися майже удвічі (з 16 890 до 9382 млн грн)³.

Аналіз інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування показує, що їх лівову частку складають власні кошти підприємств та організацій (56,7% у 2008 р). Важливим джерелом інвестицій в основний капітал є кредити банків та інші позики, на них припадає 17,3%. Кошти державного та місцевих бюджетів не відіграють суттєвої ролі в інвестуванні основного капіталу, оскільки на їх частки припадає відповідно 5,0 та 4,2%. Через фінансову кризу у 2009 р. структура джерел фінансування значно погіршилася. Помітним стало ще більше зростання частки власних коштів у інвестування (63,3%) і ще відчутніше скорочення фінансування інвестиційних проектів через банківські кредити (14,2%) та за рахунок коштів державного (4,4%) та місцевого бюджетів (2,7%)⁴.

Слід зазначити, що основні засоби, які використовуються у сільському господарстві, складають 3% усіх основних засобів економіки. Протягом аналізованого періоду спостерігається негативна тенденція до стрімкого зменшення їх питомої ваги у загальній вартості основних засобів економіки. З 2000 по

2007 рр. вона скоротилася більше ніж у 3 рази (з 11,8 до 3,0%)⁵, що свідчить, що виведення старих засобів виробництва через фізичний знос не компенсується введенням нових через брак коштів в аграрних підприємств. Структура основних засобів у сільському господарстві у 1990-х характеризувалася переважанням вартості будинків, споруд та передавальних пристроїв (у 1990 р. на них припадало майже 53%, у 2000 – 61%). Починаючи з 2003 р., помітними стали позитивні зрушення у бік зменшення пасивної їх частки і поступове збільшення активної. Так, за період з 2000 р. питома вага машин і обладнання зросла майже у 3 рази, частка транспортних засобів збільшилася більш ніж у 2 рази і склала у 2008 відповідно 36,1 та 8,5% (табл. 4).

Характеризуючи відтворювальну структуру інвестицій в основний капітал у сільському господарстві, можна констатувати, що три четвертих з них спрямовується на технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, будівель і споруд, майже одна четверта частина (24,4%) – на нове будівництво (включаючи розширення діючих підприємств, будівель і споруд) і менше 1% вкладається у підтримання діючих потужностей⁶. Загострює проблему нестачі інвестицій і суттєвий ступінь зносу основних фондів, що використовуються у сільському господарстві. На кінець 2007 р. зношеність основних фондів досягла 47,8%. Хоча порівняно з промисловістю це не найгірший показник. У останній основні фонди у 2007 р. були зношені на 59%⁷.

Скорочення вартості основних засобів у сільському господарстві зумовлене падінням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, вибуттям зношеної сільськогосподарської техніки, машин та обладнання та неспроможністю сільськогосподарських організацій оновлювати матеріально-технічну

³ Статистичний щорічник України за 2009 р. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 206.

⁴ Там само. – С. 202.

⁵ Сільське господарство України 2008 р. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009 р. – С. 33.

⁶ Статистичний щорічник України 2009. – К.: Держкомстат України, 2010. – С. 207.

⁷ Основні засоби України. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – С. 24.

Таблиця 4

Структура основних засобів у сільському господарстві в Україні у 1990–2008 рр.*

Показники	1990**	2000	2005	2007***	2008***
Основні засоби, всього, млн грн	86,9	87 763,8	46 851,7	50 612,1	56 122,4
у т. ч., %					
будинки, споруди, передавальні пристрої	52,9	61,0	55,6	50,1	42,9
машини і обладнання	13,6	13,1	21,7	33,2	36,1
транспортні засоби	3,7	4,0	7,0	8,3	8,5
робоча та продуктивна худоба	7,6	1,9	1,4	-	-
багаторічні насадження	22,2	20,0	14,3	-	-

* Розраховано за даними статистичних збірників: *Сільське господарство України 2006.* — К. : Держкомстат України, 2007. — С. 180; *Сільське господарство України 2008.* — К. : Держкомстат України, 2009. — С. 186.

** Млрд крб.

*** Дані за 2007 та 2008 рр. у статистичному збірнику відсутні.

базу через нестачу коштів для купівлі сільськогосподарської техніки за ринковими цінами. Якщо порівняти наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах у 1991 та 2008 рр., то помітним стане багаторазове погіршення ситуації. Практично за всіма видами техніки спостерігається як абсолютне її зменшення, так і зменшення в розрахунку на 1000 га. Кількість тракторів зменшилася майже у 3 рази в абсолютному вимірі, зернозбиральних комбайнів у 2 рази на 1000 га посівної площі, кукурудзозбиральних комбайнів у 6 разів, установок та агрегатів для доїння корів у 7 разів (табл. 5).

Забезпеченість картопле-, буряко- та льонозбиральними комбайнами дещо зросла, але це відбулося не через збільшення їх кількості, а через суттєве скорочення посівних площ відповідних культур, що ними обробляються.

Значно скоротилися енергетичні потужності сільського господарства. Споживання електроенергії на виробничі цілі в цьому секторі економіки скоротилося утричі, наявність енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах на 100 га посівної площі зменшилася майже у 2 рази і склала у 2008 р. 277 кінських сил⁸. Це свідчить про падіння рівня механізації сільськогосподарського виробництва, повернення до важкої, малопродуктивної ручної праці.

Як уже зазначалося, у сільському господарстві основна частина капіталовкладень спрямовується на технічне переоснащення і реконструкцію діючих

підприємств, будівель і споруд. На нове будівництво спрямовується лише четверта частина інвестицій в основний капітал. Цим певною мірою можна пояснити таке суттєве скорочення кількості введених потужностей і об'єктів сільськогосподарського призначення. Як свідчить статистика, введення останніх забудовниками усіх форм власності протягом останніх двох десятиріч зменшилося у десятки разів майже за всіма об'єктами. Винятком стали хіба що птахоферми та птахофабрики, де спостерігається багаторазове зростання виробничих потужностей. Зокрема, у 4,6 разу збільшилася кількість птахо-місць, введених в експлуатацію у 2008 р. порівняно з 1990 р. (табл. 6). Кількість введених тваринницьких ферм для ВРХ зменшилася більше ніж у 200 разів, для свиней — у 14, для овець — у 70 разів.

Зростання потужностей птахопрому в цілому можна пояснити дещо вищою прибутковістю виробництва м'яса птиці та яєць порівняно з іншими галузями тваринництва, які взагалі є збитковими. Рентабельність виробництва яєць у 2008 р. склала 13% в той час, як прибутковість виробництва молока була лише 4,1%, а виробництво м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз збиткове відповідно на 24,1 та 38,6%⁹.

Скорочення введених об'єктів спостерігається і у рослинницькій галузі, і у виробничій інфраструктурі, зокрема це стосується водопроводів, автомобільних доріг внутрішньогосподарського призначення. Так, помітним є зменшення введення сховищ для картоплі та овочів, де скорочення склало 27 разів,

⁸ Сільське господарство України 2008. Статистичний збірник. — К. : Держкомстат України, 2009 р. — С. 188.

⁹ Там само. — С. 53.

Таблиця 5

Наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах в Україні у 1991–2008 рр.*

Сільськогосподарська техніка	1991		2000		2008	
	тис. одиниць	на 1000 га, одиниць	тис. одиниць	на 1000 га, одиниць	тис. одиниць	на 1000 га, одиниць
Трактори	497,3	14	318,9	11	177,4	9
Зернозбиральні комбайни	105,2	8	65,2	6	39,1	4
Кукурудзозбиральні комбайни	15,3	12	7,9	8	3,2	2
Картоплезбиральні комбайни	9,6	26	3,6	133	1,4	57
Бурякозбиральні комбайни	19,8	12	13,0	16	5,8	18
Льонозбиральні комбайни	4,8	30	1,7	72	0,7	39
Установки та агрегати для доїння корів	79,2	x	33,5	x	11,4	x

*Джерело: Сільське господарство України 2008. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009. – С. 188.

силосних споруд (145 разів), комбікормових підприємств (35 разів).

Погіршення забезпеченості аграрних підприємств сільськогосподарською технікою, значне скорочення введення об'єктів виробничої інфраструктури свідчить про те, що використання інвестиційних ресурсів залишається малоефективним. Відсутність помітного зростання обсягів виробництва у галузі, низька її ефективність і конкурентоспроможність дають підстави стверджувати про недостатність обсягів інвестування сільського господарства та про неефективність витрачання виділених інвестицій.

Аналіз статистичних даних щодо обсягів та динаміки інвестування в аграрний сектор, їх зіставлення з динамікою рівня зайнятості в цьому секторі на сучасному етапі показує, що зростання інвестицій протягом останнього десятиріччя супроводжується скороченням зайнятості у сільськогосподарському виробництві, особливо у секторі найманої праці. На перший погляд може здатися, що це позитивне явище, яке свідчить про підвищення ефективності галузі сільського господарства та про раціональність використання інвестицій у ньому. Адже за об'єктивними законами розвитку економічної системи зайнятість в аграрному секторі має скорочуватися, вивільняючи робочу силу для сфери промислового виробництва та ділових послуг, внаслідок чого має формуватися раціональна структура зайнятості населення, яка відповідає потребам сучасної економіки. В Україні для скорочення зайнятості в аграрному секторі є суттєві резерви, особливо якщо порівнювати з рівнем зайнятості у розвинутих країнах (у

США лише 2% працездатного населення зайнято в аграрному виробництві). Інша справа, що це вивільнення має ґрунтуватися на суттєвому підвищенні ефективності галузі, на багаторазовому зростанні продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві за рахунок інноваційно-інвестиційного розвитку галузі та інших факторів її інтенсифікації. Крім того, вивільнення робочої сили з аграрного сектора має бути поступовим для того, щоб запобігати високому рівню безробіття і падінню рівня життя і без того небагатого сільського населення.

Разом з тим, аналіз інвестування та зайнятості в аграрному секторі свідчать про те, що скорочення зайнятості зумовлено негативними тенденціями падіння обсягів виробництва, втратою аграрним сектором виробничого потенціалу, занепадом і майже зникненням цілих галузей сектора (овочівництво, садівництво, виноградарство, деяких тваринницьких галузей), і як наслідок – суттєвим скороченням робочих місць у секторі. Ситуація, що склалася у сільській місцевості, сьогодні характеризується високим рівнем безробіття, особливо прихованого, низьким рівнем доходів сільського населення і зростанням соціальної напруги на селі. Все це зумовлює необхідність оптимізації ринку аграрної праці, вжиття заходів, спрямованих перш за все на збільшення кількості робочих місць у сільському господарстві.

Висновки. Проблема підвищення обсягів і ефективності інвестицій в аграрному секторі економіки як вагомого чинника зростання продуктивної зайнятості сільського населення надзвичайно складна

Таблиця 6

Введення в дію окремих об'єктів і потужностей сільськогосподарського призначення в Україні у 1990–2008 рр.*

Види об'єктів	1990	2000	2008	+,-2008 до 1990 р.
Тваринницькі приміщення, тис. скотомісць для:				
великої рогатої худоби	208	6	1	- 207
свиней	129	5	9	-120
овець	28	1	0,4	- 27,6
птиці	988	45	3903	2915
Птахофабрики яйцевого напрямку, тис. курей несучок	99	65	460	361
Сховища для картоплі, овочів та фруктів, тис. т одночасного зберігання	221	10	8,2	- 212,8
Силосні та сінажні споруди, тис. куб. м	1450	17	10	- 1440
Водопроводи магістральні с.-г. призначення, км	214	2	32	- 182
Автомобільні дороги з твердим покриттям, км	7023	294	77	- 6946
Комбікормові підприємства та цехи, т комбікормів за добу	389	38	11	- 378

* Джерело: *Сільське господарство України 2008. Статистичний збірник*. — К.: Держкомстат України, 2009. — С. 187.

і багатоаспектна, що вимагає комплексного підходу до її вирішення. Сьогодні очевидною є необхідність нарощування обсягів аграрного виробництва і виведення аграрного сектора на рівень потужного експортера сільськогосподарської продукції. Важливими передумовами нарощування експортного потенціалу сектора є сприятливі природно-кліматичні умови, значні масиви родючих земель, наявність дешевої робочої сили. Крім того, кон'юнктура світового ринку продовольства характеризується зростанням дефіциту сільськогосподарської продукції. Проблеми світової продовольчої безпеки загострюються тим, що лідери світового експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції, такі як Австралія та Бразилія, останніми роками часто потерпають від стихійних лих і тому не можуть поставити на світовий ринок заплановані обсяги продукції¹⁰. Це призводить до зростання незадоволеного попиту та цін на продукцію і може створити сприятливі умови для українського експорту.

Нарощувати виробничий потенціал аграрного сектора економіки конче необхідно перш за все для забезпечення продовольчої безпеки країни, її незалежності від імпорту. Останній несе в собі тільки негатив як для української економіки в ці-

лому, так і для окремого споживача (починаючи від низької якості продуктів харчування, їх небезпечності і шкідливості для здоров'я споживача та дорожнечі до відволікання доходів вітчизняних споживачів на збереження і збільшення робочих місць фермерів інших країн замість вітчизняних. На користь необхідності відродження і розвитку вітчизняного аграрного сектора говорить і необхідність поліпшення якості продовольства (від якої великою мірою залежить стан здоров'я і тривалість життя населення країни). Вітчизняні товаровиробники виробляють якіснішу продукцію, менше насичену штучними речовинами (гормонами, стимуляторами росту, генно-модифікованими організмами, мінеральними добривами, гербіцидами, фунгіцидами, пестицидами тощо).

Важливим аспектом відродження і розвитку аграрного сектора економіки є необхідність подолання безробіття і бідності селян, які складають мало не третину всього населення країни. Створити нові робочі місця, які відповідають вимогам ринку, у сільському господарстві можна лише за рахунок значних капіталовкладень — як внутрішніх, так і зовнішніх. Важко не погодитися з науковцями, які наголошують, що пріоритет слід надавати першим, тобто залучати до інвестиційної

¹⁰ Рябкова Д. Економіка наводнений: катастрофа для Австралії та Бразилії // Д. Рябкова // Інвест газета. — Економіка. — 03. — 24.01–30.01.20011. — С. 14.

¹¹ Федоренко В. Г., Гаврилюк А. М. Інвестиції і зайнятість: механізм взаємодії // В. Г. Федоренко, А. М. Гаврилюк // Економіка та держава. — 2006. — № 1. — С. 6–8.

діяльності вітчизняний капітал, який краще орієнтується в ситуації на вітчизняному ринку¹¹.

Оскільки, як показав аналіз статистичних даних, модель інвестування в аграрному секторі характеризується переважанням власних коштів аграрних організацій у складі інвестицій, то очевидно є необхідність створення умов для підвищення прибутковості цих організацій, адже здійснювати капіталовкладення вони можуть з прибутку. Проблема підвищення прибутковості останніх є комплексною та багатоплановою і вимагає окремого наукового дослідження. В межах цієї статті варто окреслити основні заходи, які можуть сприяти її розв'язанню. Це перш за все добре відомі, але так і не втілені у господарську практику заходи щодо зниження податкового тиску на товаровиробників; захист вітчизняного продовольчого ринку шляхом обмеження імпорту; впорядкування цінової політики (усунення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, зменшення кількості посередників, обмеження прибутків переробних підприємств тощо); державне замовлення як гарантія збуту продукції виробником за вигідними цінами; державні дотації на виробництво тваринницької та на гектар площ, зайнятих вирощуванням рослинницької продукції; пільгове кредитування сільськогосподарських виробників тощо. Реалізація вказаних заходів сприятиме збільшенню прибутків аграрних організацій, які вони зможуть інвестувати у розвиток основних галузей аграрного виробництва — тваринництва і рослинництва.

Пріоритетними напрямками інвестування тваринництва мають стати створення великотоварного спеціалізованого виробництва, побудова великих тваринницьких ферм і комплексів, впровадження на них новітніх технологій вирощування та розведення худоби та птиці і виробництва високоякісної тваринницької продукції. Адже великі аграрні організації мають більше можливостей для механізації технологічного процесу, ведення тваринництва на промисловій основі і збільшення прибутковості. У господарській практиці існує чимало прикладів успішності товарного тваринництва. Особливо це стосується свинарства та молочного скотарства. Зазвичай це високотехнологічні тваринницькі комплекси, які здебільшого є вертикально інтегрованими структурами із замкнутим циклом виробництва м'яса і м'ясопродуктів. Вони включають в себе не тільки тваринницькі ферми, а

й комбікормові заводи, переробні цехи і торгівельні мережі (ЗАТ «Фрідом Фарм Інтернешнл» у Херсонській області, сільськогосподарська компанія «Даноша» в Івано-Франківській області, де утримується по декілька десятків тисяч свиней і рентабельність виробництва свинини сягає 40–45%, ПСП «Плешкані» Черкаської області з 4,5 тис. голів великої рогатої худоби і рентабельністю виробництва молока 80% і багато інших)¹².

У галузі рослинництва капіталовкладення мають спрямовуватися на відновлення родючості земель, меліоративні заходи, що призводитиме до зростання урожайності вирощуваних культур, їх валового збору, виручки від реалізації. Значних капіталовкладень потребує і будівництво та реконструкція елеваторів та зерносховищ, де можна було б довести отриманий урожай до необхідних якісних параметрів та зберігати більш тривалий термін для того, щоб реалізувати за умов найвищих цін на зернову продукцію. Інвестиції необхідно спрямовувати і у відродження таких майже втрачених корпоративним сектором галузей, як овочівництво, садівництво, виноградарство, вирощування фруктів, ягід, деяких технічних культур та інші. Ці галузі є доволі трудомісткими, і тому збільшення виробництва їх продукції зумовило б зростання попиту на сільськогосподарських працівників. При цьому розвиток цих галузей сприяв би насиченню вітчизняного продовольчого ринку якісними і відносно недорогими овочами, фруктами, виноградом і забезпечив би переробні підприємства харчової промисловості якісною сировиною, а це додаткові робочі місця для безробітного населення вже не тільки сільської місцевості.

В умовах ринку основними інвесторами у розвиток аграрного сектора мають бути самі аграрні організації, а держава має створювати умови для ефективного їх функціонування. Разом з тим, практика господарювання економічно розвинених країн свідчить про те, що роль держави не зводиться лише до створення умов ефективної дії ринкових інститутів, у соціально-орієнтованих економіках вона сама також виступає інвестором. Щодо аграрного сектора, то кошти державного та місцевого бюджетів тут доцільно спрямовувати у відновлення і розбудову сільської соціальної, культурної та побутової інфраструктури. Реконструкція, капітальний ремонт, будівництво житла, доріг, шкіл, дитячих садків, лікарень, будинків культури на селі не просто створить робочі місця у сільській

¹² Кожем'якіна М. Ю. Оцінка інвестиційних процесів у тваринництві // М. Ю. Кожем'якіна // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 60–66, С. 62–63.

місцевості, а й сприятиме покращенню якості життя і підвищенню привабливості сільського способу життя для молоді. Особливо актуальним збільшення державних витрат є в умовах економічної кризи, яку в нашій країні і, особливо, в аграрному секторі ще не подолано.

Для підвищення ефективності інвестицій в аграрному секторі надзвичайно важливим є розвиток у країні фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури інвестиційної діяльності. Причому тут одночасного вирішення потребують дві проблеми: акумуляція коштів для інвестування та підвищення привабливості аграрного сектора як об'єкта інвестування. Що стосується джерел фінансування інвестиційних проектів, то тут доцільним є розвиток і залучення до інвестиційної діяльності усіх об'єктів фінансової інфраструктури. Перш за все слід забезпечити розвиток і підвищення ефективності вітчизняного фондового ринку, підвищити його роль у залученні та раціональному розподілі інвестицій. Це перерозподіл державних витрат на користь капіталовкладень в аграрний сектор і, зокрема, в інвестиції в основний капітал сільськогосподарських організацій (нині обсяг капіталовкладень з державного і місцевого бюджетів у основні фонди сектора залишається незначним). Крім того, необхідним є збільшення обсягів довгострокових кредитів в інвестиційну діяльність і зменшення відсоткових ставок за такими кредитами для суб'єктів господарювання, а також розвиток страхового ринку,

який поки що не накопичує достатньої кількості інвестиційних ресурсів, але має значний потенціал для цього. Це розвиток недержавних пенсійних фондів, а також акумуляція інвестиційних ресурсів іншими суб'єктами фінансового ринку, такими як інвестиційні та венчурні фонди, фонди спільного інвестування тощо. Всі ці інститути фінансової інфраструктури ще не набули належного поширення і знаходяться поки що в стадії становлення в нашій країні. Але поступово, по мірі їх зміцнення, залучені ними кошти можуть бути спрямовані на фінансування інвестиційних проектів в аграрному секторі економіки.

Що стосується підвищення привабливості аграрного сектора як об'єкта інвестування, окрім підвищення прибутковості сільськогосподарського виробництва, важливим є привабливий інвестиційний клімат, особливо для залучення іноземного капіталу. Такий клімат значною мірою залежить від інвестиційних ризиків та інвестиційного потенціалу країни і галузі. Зокрема від таких факторів, як політична стабільність і передбачуваність економічної політики в країні; ступінь захисту прав власності (гарантії іноземним інвесторам, що вони не втратять в Україні свій капітал); прозорість і зрозумілість правил і процедур ведення підприємницької діяльності в Україні; рівень податків і стабільність податкової системи; доступність довгострокових кредитів тощо. Вплив будь-якого з цих факторів зараз несприятливий, чим напевно пояснюється низький рівень іноземних ін-